

חינוך לאזרחות סביבתית

חוברת למורה
עקרונות ודרכי הפעלה ליישום חינוך לאזרחות סביבתית

חינוך לאזרחות סביבתית

חוברת זו מבוססת על תהליך עבודה של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית (CA16229, ENEC) הנתמכת על ידי השותפות האירופאית למדע וטכנולוגיה (COST).

COST הינה מסגרת בין ממשלתית כלל-אירופאית. מטרתו לאפשר פיתוחים פורצי-דרך במדע וטכנולוגיה אשר יובילו לרעיונות ולמוצרים חדשים, ובאמצעותם לתרום לחיזוק יכולות המחקר והחדשנות באירופה.

Funded by the Horizon 2020 Framework Programme of the European Union

**European Network for
Environmental Citizenship**

Cost Action CA16229

Grant Holder Institution:

ISBN: 978-9963-9275-7-9

מקור:

ENEC Consortium (2019). *Education for Environmental Citizenship In Focus*. Lemesos, Cyprus: European Network for Environmental Citizenship – ENEC Cost Action.

חוברת זו מבוססת על הפרק:

Hadjichambis, A. Ch. & Paraskeva-Hadjichambi D. (2020). Education for Environmental Citizenship: the pedagogical approach. In: A. Ch. Hadjichambis, P. Reis, D. Paraskeva-Hadjichambi et al. (Eds) *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education* (pp 237-261). Cham, Switzerland: Springer.

תמונות:

מתוך האתר לשיתוף תמונות שאטרסטוק (Shutterstock).

חוברת זו מופצת ללא עלות. ניתן לעשות בה שימוש לצרכים חינוכיים בכפוף לאזכור מקור זה.

אחראים לתרגום לעברית: קרן קפלן מינץ וצבי וינשטיין
אחראי לתרגום לערבית: מחמוד תאיה

תוכן עניינים

6	הקדמה
7	מבוא
9	חינוך לאזרחות סביבתית - הגדרה
10	המודל חינוך לאזרחות סביבתית
11	מושגים מרכזיים
11	סוכני שינוי
11	פתרון בעיות סביבתיות
11	מניעת בעיות סביבתיות
12	השגת קיימות
12	יחסים בריאים עם הטבע
12	זכויות וחובות סביבתיות
13	גורמים מבניים
13	השתתפות אזרחית
13	צדק תוך-דורי
14	צדק בין-דורי

15	הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית
16	חקר
17	תכנון פעולות
18	השתתפות אזרחית
19	רישות ושיתוף פעולה ברמות השונות
20	תמיכה לאורך זמן בשינוי חברתי וסביבתי
21	הערכה ורפלקציה
22	הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית
23	מקורות
24	תודות
26	ועדת ההיגוי של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית

הקדמה

אזרחות סביבתית היא תנאי חיוני להצלחתה של כל מדיניות סביבתית. פיתוח בר קיימא, כלכלה מעגלית, כלכלה התומכת בהפחתת פליטות פחמן ומקדמת מגוון ביולוגי – כל אלו דורשים מעורבות אזרחית אפקטיבית. אזרחים נדרשים לאמץ עמדות והתנהגויות סביבתיות, לקבל החלטות אחראיות מבחינה סביבתית, להגביר מעורבותם כאזרחים. בתוך כך, הם נדרשים להיות מודעים לזכויותיהם ולחובותיהם הסביבתיות וליישם זכויות וחובות אלו.

לחינוך תפקיד מרכזי בקידום אזרחות סביבתית. אין אדם שנולד אזרח סביבתי, אך השתתפות בתהליך חינוכי יכולה לסייע להתפתח ככזה.

התמודדות עם המשבר הסביבתי הנוכחי, המאופיין בשינויי אקלים, באובדן המגוון הביולוגי, בזיהום אוויר וכן בבעיות מקומיות וגלובליות רבות נוספות, דורשת חינוך היכול להעצים אזרחים להיות אזרחים סביבתיים.

הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית בנויה באופן שיקדם חינוך לאזרחות סביבתית כפי שהוגדר על ידי הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית (2018א). קיימות, כמובן, גישות נוספות שיכולות לתרום לקידום הנושא.

המטרה של חוברת זו הינה להציג את הרעיונות הבסיסיים של גישה זו למחנכים ולמורים. אנו מקווים שציבור זה ימצא אותה שימושית.

Dr Andreas Ch. Hadjichambis

Prof Pedro Reis

*Chair
European Network for
Environmental Citizenship
ENEC Cost Action CA16229*

*Vice-Chair
European Network for
Environmental Citizenship
ENEC Cost Action CA16229*

מבוא

מה תהיה הסביבה בה יחיו ילדינו בעתיד? התשובה לשאלה זו קשורה במידה רבה לחינוך. סוג החינוך שאנו מעניקים לילדינו כיום יעצב באופן משמעותי את סביבתם בעתיד; סביבה זו תהיה בידיהם והאופן בו הם ינהלו אותה תלוי בחינוך שאנו מעניקים להם כיום.

אזרחות סביבתית היא מושג מפתח בחזון של פיתוח בר-קיימא ושל עולם מקיים. לראשונה יש בידינו הגדרה מוסכמת של אזרחות סביבתית, המבוססת על שיתוף פעולה של יותר מ-120 אקדמאים, חוקרים ואנשי מקצוע, המייצגים 37 מדינות של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית. וזו ההגדרה:

"התנהגות פרו-סביבתית אחראית של אזרחים, הפועלים ומשתתפים בחברה כסוכני שינוי בזירה הפרטית והציבורית, באמצעות פעולות אישיות או קולקטיביות שיכולות להתבצע ברמה מקומית, ארצית ועולמית. **אזרחות סביבתית** מהותה התנהגות שמטרתה להביא לפתרון בעיות סביבתיות קיימות, למנוע היווצרותן של בעיות חדשות ולהשיג קיימות לצד טיפוח יחסי גומלין בריאים עם הטבע. **"אזרחות סביבתית"** כוללת מימוש הזכויות הסביבתיות ומילוי החובות כלפי הסביבה, לצד זיהוי הגורמים המערכתיים האחראיים לדירור של הסביבה ולבעיות סביבתיות. היא כוללת פיתוח הנכונות והיכולות הדרושות למעורבות ביקורתית ופעילה ולהשתתפות אזרחית בהתמודדות מול הגורמים המערכתיים, תוך פעולה אישית וקולקטיבית ותוך שימוש באמצעים דמוקרטיים והתחשבות בצדק תוך- ובין-דורי" (ENEC 2018a).

מערכות חינוך ובתי ספר יכולים לתרום באופן משמעותי להעצמת צעירים להתפתח כאזרחים מעורבים, פעילים ואחראיים כלפי הסביבה.

נקודת המוצא של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית ולחינוך לאזרחות סביבתית הייתה שחינוך לאזרחות סביבתית צריך להיות חלק מרכזי במטרות של מערכת החינוך. הדבר דורש מהתלמידים להיות מודעים ולהבין את ההשלכות של החלטותיהם ביחס לאתגרים סביבתיים, ולהכיר ביכולת שלהם להביא לשינוי חברתי וסביבתי. בכדי להיות מסוגלים לכך, עליהם להיות מצוידים בידע, במיומנויות, בעמדות, כשירותים ובהתנהגויות המתאימים. מטרתו של החינוך לאזרחות סביבתית הינה לחנך את התלמידים לשם השגת כל אלו.

הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית הינה הצעה המכוונת לכיוון זה. הגישה מוצעת ככלי מקיף המספק השראה לחינוך לאזרחות סביבתית. חוברת זו מציגה את גישת החינוך לאזרחות סביבתית במבנה שכבתי כפי שתואר על ידי Hadjichambis & Paraskeve-Hadjichambis (2020).

הגישה ממליצה על שלבים וצעדים כרכיבים ספציפיים, אך אין הכרח לעקוב אחרי כולם, או ליישם בסדר ליניארי מסוים. ניתן לערוך שינויים והתאמות בהתאם לבעיה הסביבתית הנחקרת, לרמת החינוך (יסודי או על-יסודי) ולמסגרת החינוכית (חינוך פורמלי או בלתי פורמלי). אנו מזמינים מורים להתנסות ביישום ובהערכה של היבטים של גישה פדגוגית זו.

בתחילה, מוצגת הגדרה מהו חינוך לאזרחות סביבתית. בעמודים בהמשך, מוצגים מספר מושגים בסיסיים הקשורים להגדרה זו (ENEC, 2018b) כגון 'סוכני שינוי', 'פתרון בעיות סביבתיות', מניעת בעיות סביבתיות, 'השגת קיימות', 'יחסים בריאים עם הטבע', 'זכויות וחובות סביבתיות', 'גורמים מבניים', 'השתתפות אזרחית', 'צדק תוך-דורי' ו'צדק בין-דורי'. בהמשך אנו מדגימים את השלבים והצעדים של הגישה הפדגוגית ומשרטטים דוגמאות ספציפיות ורעיונות כאשר מתאפשר.

אנו מקווים שיהיה זה לעזר בעיצוב עולם בר-קיימא יותר.

חינוך לאזרחות סביבתית

הגדרת חינוך לאזרחות סביבתית

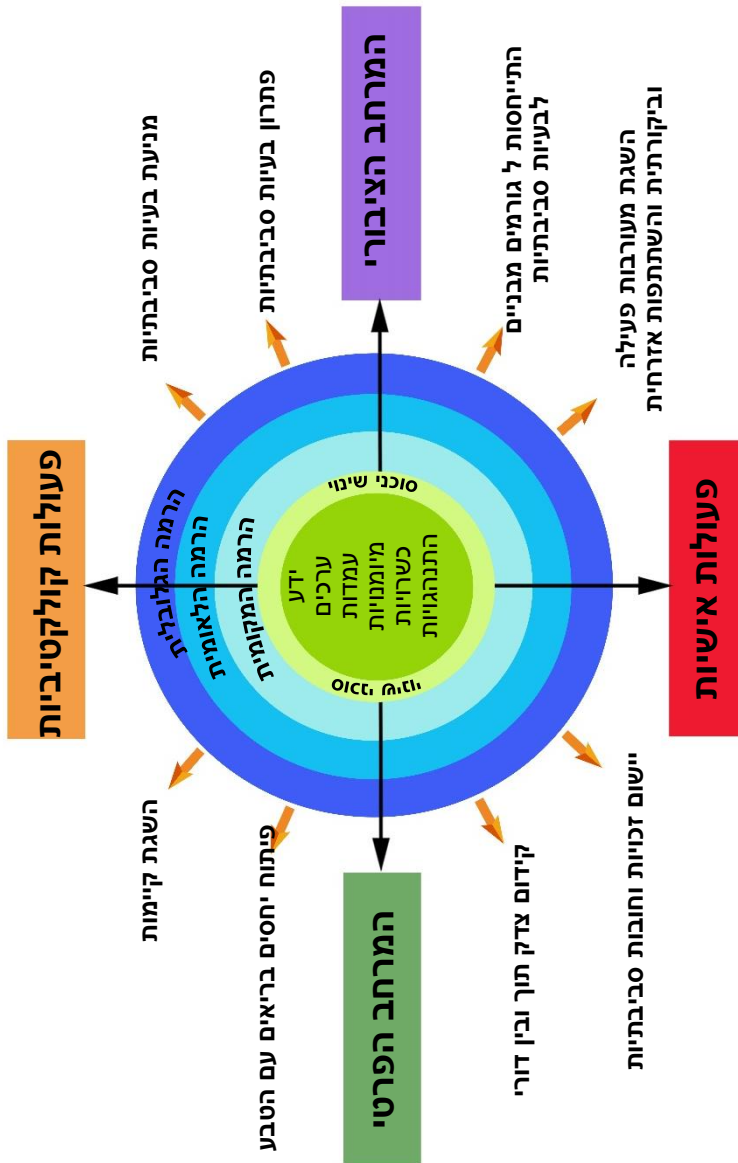
'חינוך לאזרחות סביבתית' מוגדר כסוג חינוך אשר מטפח גוף ידע מלוכד והולם כמו גם המיומנויות, הערכים, העמדות והיכולות הנדרשים מאזרח סביבתי על מנת שיהיה מסוגל לפעול ולהשתתף בחברה כסוכן שינוי בזירה הפרטית והציבורית, באמצעות פעולות אישיות וקולקטיביות ותוך התייחסות לרמה מקומית, ארצית ועולמית. מטרת ה"חינוך לאזרחות סביבתית" להביא לפתרון בעיות סביבתיות קיימות, למנוע היווצרותן של בעיות חדשות, להשיג קיימות ולטפח יחסי גומלין בריאים עם הטבע.

'חינוך לאזרחות סביבתית' הוא חשוב מכיוון שהוא מעצים את האזרחים לממש את זכויותיהם הסביבתיות ולמלא את חובותיהם כלפי הסביבה, ולזהות את הגורמים המערכתיים האחראים לפגיעה בסביבה ולבעיות סביבתיות. הוא מפתח את הנכונות והיכולות הדרושות למעורבות ביקורתית ופעילה ולהשתתפות אזרחית בהתמודדות מול הגורמים המערכתיים. הוא מפתח יכולות לפעול באופן אישי וקולקטיבי תוך שימוש באמצעים דמוקרטיים והתחשבות בצדק תוך-ובין-דורי (ENEC) הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית, 2018b)

מודל חינוך לאזרחות סביבתית

את ההגדרה של חינוך לאזרחות סביבתית ניתן לייצג במודל הבא

יש להבהיר כי המיקום של כל תוצר (החיצים הכתומים) במודל אינו משקף את הקשר שלו עם ממדי הפעולות, המרחבים, והרמות – אלא כלל התוצרים שהמודל הפדגוגי שואף לקדם.

לקוח מתוך:

Hadjichambis, A. Ch. & Paraskeva-Hadjichambi D. (2020). Education for Environmental Citizenship: the pedagogical approach. In: A. Ch. Hadjichambis, P. Reis, D. Paraskeva-Hadjichambi et al. (Eds) *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education* (pp 237-261). Cham, Switzerland: Springer.

סוכני שינוי:

היום, יותר מאי פעם, אנו זקוקים לאזרחים סביבתיים שיש להם את הנכונות ואת היכולת להביא לשינויים לסביבה ולחברה לטובת כדור הארץ שלנו. סוכני שינוי הינם אותם אזרחים שיכולים לפעול כזרזים של שינוי, שלוקחים חלק בקבלת החלטות ופועלים כמחנכים עבור עמיתיהם - צעירים ומבוגרים.

פתרון בעיות סביבתיות:

אכן, הבעיות הסביבתיות אינן קלות לפתרון. יש מספר מאפיינים משותפים לבעיות הסביבתיות הקיימות כיום:

- נדרש עבורן פתרון מדי
- הן מורכבות
- יש בהן מרכיבים סביבתיים, כלכליים, וחברתיים
- יש להן ממדים מקומיים, ארציים, ועולמיים.

אזרחים סביבתיים הם אזרחים שיש להם את היכולת לתרום לפתרון בעיות סביבתיות קיימות.

מניעת בעיות סביבתיות:

חיי היום-יום שלנו משפיעים על הסביבה. בכל יום, להחלטות ולהתנהגויות רבות שלנו יש השפעה על הסביבה ועלולות להוביל לבעיות סביבתיות חדשות. אזרחים סביבתיים הם אזרחים התורמים למניעת היווצרותן של בעיות סביבתיות חדשות.

השגת קיימות:

קיימות היא התהליך שבו מתקיים איזון בסביבה לאורך זמן. קיימות מתמקדת בפיתוח העונה על צרכי הדור הנוכחי מבלי לפגוע ביכולת הדורות הבאים למלא את צרכיהם. אזרחים סביבתיים מבינים את החשיבות של קיימות והם נאבקים בכדי לממש אותה מתוך כך שהם לקיחה בחשבון היבטים סביבתיים, חברתיים וכלכליים.

יחסים בריאים עם הטבע:

בני האדם איבדו את הקשר שלהם עם הטבע. הם גדלים, חיים ויוצרים בסביבות אנושיות (אנתרופוגניות) ולא מכירים בתלות שלהם בטבע. הם מתעלמים מההשפעה שיש למעשיהם על הטבע ועל הסביבה. לאזרחים סביבתיים יש יחסים בריאים עם הטבע. הם מעריכים את הטבע, מכבדים אותו ומגנים עליו.

זכויות וחובות סביבתיות:

כאזרחים רגילים, כארגונים, כממשלות וכארגונים בין-מדיניים, לכולנו יש זכויות סביבתיות וחובות סביבתיות. אזרחים סביבתיים יודעים מהן זכויותיהם וחובותיהם הסביבתיות ומיישמים אותן. כמו כן, הם מעודדים אחרים בחברה וברשויות לעשות כן.

גורמים מבניים:

לבעיות סביבתיות גורמים מבניים היוצרים את הבעיות ומהווים את מקורותיהן. גורמים מבניים לעתים אינם מתגלים בבדיקה שטחית. המערכת הכלכלית, היישום הבלתי-מתאים של חקיקה סביבתית, היעדר מבנים יעילים, ההתנגדויות ושחיתות יכולים להוות את הגורמים המבניים לבעיות הסביבתיות. אזרחים סביבתיים חוקרים, מזהים ומנסים לשנות את הגורמים המבניים לבעיות סביבתיות.

השתתפות אזרחית:

בעיות סביבתיות נוכחיות דורשות מעורבות פעילה, חברתית וביקורתית של כולנו, והשתתפות אזרחית. אזרחים סביבתיים מעורבים בתהליך קבלת החלטות. בנוסף, הם פועלים באופן אישי וקולקטיבי הן במרחב הפרטי והן במרחב הציבורי. הם גם פעילים ברמה המקומית, הארצית והעולמית.

צדק תוך-דורי:

לעיתים קרובות אנו עדים לאי-צדק בין אנשים החיים באותו דור. אנו עדים להיעדר שוויון, לאפליה, ולהגבלות על (מיצוי) זכויות. אנו עדים להבדלים גדולים בהיבט הגיאוגרפי (למשל, צפון-דרום). אזרחים סביבתיים מבינים שצדק חברתי הנו חשוב ולכן מחפשים ודורשים צדק תוך-דורי.

אנו חותרים לצדק בין-דורי

צדק בין-דורי עוסק בהוגנות בין
דורות שונים בהקשר של
זכויותיהם הסביבתיות וחובותיהם
הסביבתיות.

עקרון הקיימות חותר לכיבוד
זכויותיהם של הדורות הבאים
לספק את צרכיהם.

אזרחים סביבתיים דורשים
ופועלים למען צדק בין-דורי.

הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית

15

חינוך לאזרחות סביבתית ניתן לקדם בכל רמות הלימוד ובמסגרות חינוכיות שונות תוך התאמתו.
הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית מציעה שישה שלבים:

אין הכרח לעקוב אחר הצעדים והשלבים הללו, או ליישם סדר ליניארי שלהם. בהתאם לבעיה הסביבתית הנלמדת, לרמת החינוך (למשל חינוך יסודי או על-יסודי), וההקשר החינוכי (למשל חינוך פורמאלי או בלתי-פורמאלי) ניתן לערוך שינויים והתאמות.

דוגמאות לחקר

תלמידים אוספים ומנתחים נתונים הקשורים לבעיה הסביבתית

**איסוף נתונים
וניתוחם**

- המידע על הסביבה הנלמדת
- חשיבות אקולוגית של מערכת אקולוגית טבעית (למשל, נתונים על: מגוון ביולוגי, מינים בסכנת הכחדה)

תלמידים חוקרים את הגורמים המבניים לבעיות סביבתיות

**זיהוי והבנת
גורמים מבניים**

- חוקרים סביבתיים לא יעילים
- תהליכים לא יעילים להגנה על הטבע
- צמיחה כלכלית שבאה על חשבון הטבע

תלמידים חוקרים סיבות לחוסר מדק תוך- ובין-דורי בהקשר לבעיות סביבתיות

**צדק תוך-דורי
ובין-דורי**

- הדורות הבאים ייאבדו את שרותי המערכת האקולוגית
- צבירת עושר מאזור מסוים על ידי מעט בעלי כוח

תלמידים בוחנים את הערכים שמניעים בעלי ענין שונים (למשל: מתכננים, אקולוגים) הקשורים לבעיה סביבתית

**הבהרת
ערכים**

- שאלות הנוגעות לערכים המניעים קבוצות שונות של בעלי עניין ומהווים בסיס לאינטרסים שלהם

תלמידים לוקחים חלק בפעילויות חוץ-כיתתיות ובפעילויות מבוססות-מקום בסביבה על מנת ללמוד על הבעיה הסביבתית

פעילויות חוץ-כיתתיות

- חקירה מבוססת-מקום בסביבה טבעית ואנתרופוגנית (אנושית) (למשל, מערכות אקולוגיות, אתרי בניה ופיתוח)

דוגמאות לתכנון פעולות

תלמידים יתעדו את המניעים של בעלי העניין הקשורים לבעיה הסביבתית הנלמדת

אינטרסים של בעלי עניין

- בעלי עניין עסקי
- אקולוגית ואנשי סביבה
- תלמידים
- שכנים

תלמידים ימפו את המחלוקות והסיועונים של בעלי העניין השונים

מיפוי מחלוקות

- מיפוי סיועונים בעד ונגד של בעלי העניין
- מיפוי יחסי הגומלין בין בעלי העניין וסיועוניהם

תלמידים יבחנו את הפתרונות החלופיים לבעיה הסביבתית

פתרונות חלופיים

- ביטול הפרויקט המתוכנן
- העברת הפרויקט למקום אחר
- יישום צעדים לצמצום הנזקים שעלולים להיגרם על ידי הפרויקט המתוכנן

תלמידים יבחנו את התנגדויות שיכולות להיות כלפי השינויים המתוכננים

התנגדות מבנית

- התנגדות מצד המערכת
- חוקים שלא מאפשרים גמישות
- אינטרסים מנוגדים
- תנאים כלכליים המעודדים צמיחה על חשבון הסביבה

תלמידים מעריכים את הסיכונים מהפעולות המתוכננות

הערכת סיכונים

- התנגדות של הקהילה ועימות מולה
- הטלת אשמה ברמה אישית ו/או קולקטיבית

דוגמאות להשתתפות אזרחית

קבלת החלטות תלמידים יחליטו ויבחרו בפתרון חלופי

- בחירת הפתרון החלופי המיטבי
- יצירת קשר עם מדענים וארגונים סביבתיים
- יצירת קשר עם פוליטיקאים לסיוע

אימון חובות וזכויות אזרחיות התלמידים יישמו את החובות והזכויות האזרחיות שלהם

- זכות הציבור לגישה לנתונים סביבתיים (ועידת Aarhus)
- יישום הזכות להשתתפות ציבורית
- יישום העקרון "המזהם משלם"

פעולות בקהילה תלמידים יישמו פעולות אישיות וקולקטיביות בזירה הפרטית והציבורית

- פרסום כתבות בעיתונות מקומית
- השתתפות בשידורי רדיו וטלוויזיה
- ארגון קמפיין

התדיינות ציבורית תלמידים מארגנים ו/או משתתפים בדיונים ציבוריים

- ארגון דיון (debate) בבית הספר
- ארגון דיון בקהילה
- השתתפות בדיון בטלוויזיה

אקטיביזם של תלמידים תלמידים יארגנו פעולות של אקטיביזם של נוער

- יידוע עמיתים, משפחות, שכנים והציבור הרחב
- ארגון והשתתפות במחאות או הפגנות

דוגמאות לרישות ושיתוף

דוגמאות לתחזוקת שינוי

דוגמאות להערכה ורפלקציה

תלמידים יערכו מעקב אחר ההצלחה של פעולות שנעשו

➤ מעקב אחר ההצלחה של שידורי רדיו וטלוויזיה

ביקורת

תלמידים ימדדו את השינוי במבחר ממדים

➤ מדידת השינוי בעמדות סביבתיות של התלמידים המשתתפים בפעולות

מדידה

תלמידים יעריכו את האפקטיביות של הגישה

➤ הערכת התועלת הנובעת מהשלבים והצעדים שנעשו

הערכה

תלמידים יבחנו את הממדים הנסתרים של הגישה שננקטה

➤ בדיקה האם יש היבט שלא נחשף בבעיה הסביבתית שנחקרה (למשל, משהו שלא נצפה מראש)

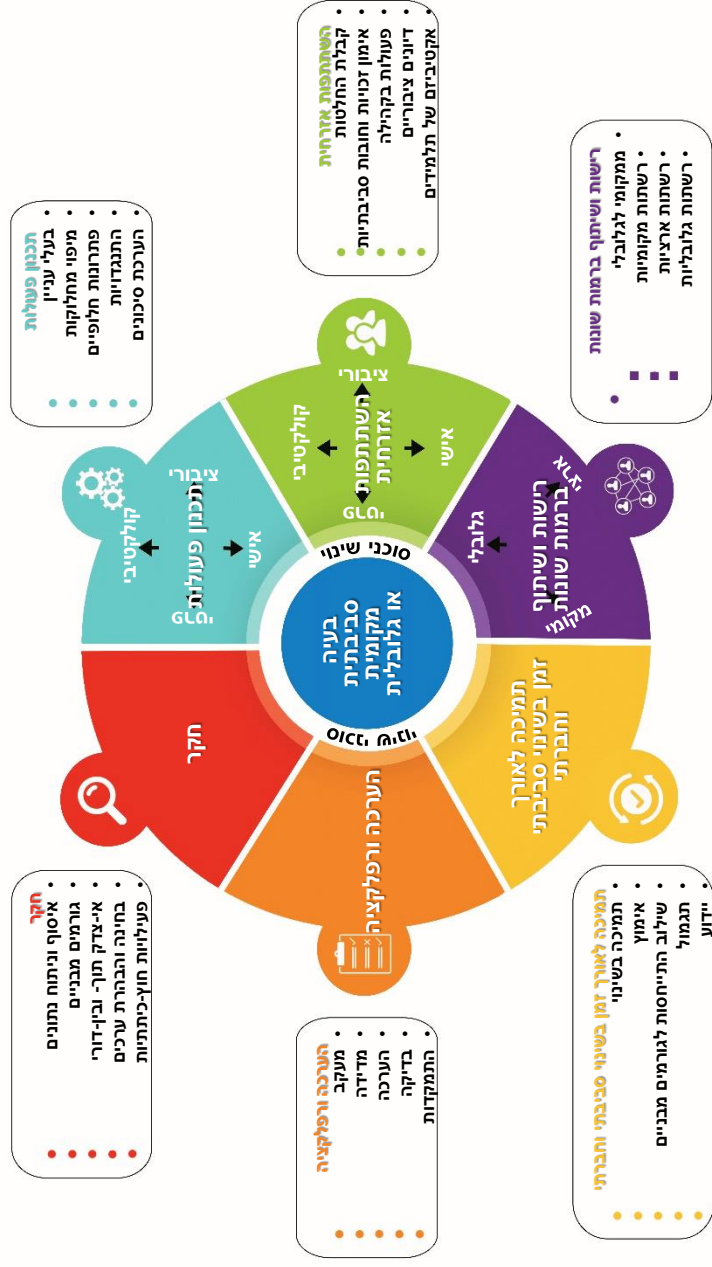
בדיקה

תלמידים יתמקדו ביתרונות ובמגבלות של הגישה שננקטה ובתובנות שעלו

➤ התמקדות ביתרונות ובמגבלות של הגישה (כגון המוטיבציה החיובית של תלמידים מהאזור)

מיקוד

גישה פדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתית

מקור:
 Hadjichambis, A. Ch. & Paraskeva-Hadjichambi D. (2020). Education for Environmental Citizenship: the pedagogical approach. In: A. Ch. Hadjichambis, P. Reis, D. Paraskeva-Hadjichambi et al. (Eds) *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education* (pp 237-261). Cham, Switzerland: Springer.

- European Network for Environmental Citizenship – ENEC (2018a). Defining “Environmental Citizenship”. Retrieved from <http://enec-cost.eu/our-approach/enec-environmental-citizenship/>
- European Network for Environmental Citizenship – ENEC (2018b). Defining “Education for Environmental Citizenship”. Retrieved from <http://enec-cost.eu/our-approach/education-for-environmental-citizenship/>
- European Network for Environmental Citizenship – ENEC (2018c). Defining “Environmental Citizen”. Retrieved from <http://enec-cost.eu/environmental-citizen/>
- Hadjichambis, A. Ch. & Paraskeva-Hadjichambi D. (2020) Education for Environmental Citizenship: the pedagogical approach. In: A.Ch. Hadjichambis, P.Reis, D. Parakseva-Hadjichambi et al. (Eds) *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education* (pp 237-261). Cham, Switzerland: Springer.

תודות

חברת זו מבוססת על עבודתה של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית (CA16229, ENEC) הנתמכת על ידי השותפות האירופאית למדע וטכנולוגיה (COST).

המדינות החברות ברשת האירופאית לאזרחות סביבתית: המחברים האחראים לתרגום החוברת במדינות השונות

אלבניה: Nevila XHINDI, Enis SOKOLI
 אוסטריה: Katharina LAPIN, Florian LEREGGER, Johann ZOESCHER
 בוסניה והרצגובינה: Mirjana ZABIC (Serbian), Haris GEKIC (Bosnian)
 בולגריה: Dilyana KERANOVA, Boris MANOV
 קרואטיה: Ivan SULC, Slaven GASPAROVIC, Barbara SLADONJA, Danijela POLJUHA
 קפריסין: Andreas Ch. HADJICHAMBIS, Demetra PARASKEVA-HADJICHAMBI
 צרפת: Theodora BALMON, Bruno GARNIER
 יוון: Marianna KALAITZIDAKI, George FARANGITAKIS, Anastasia PASCHALIDOU, Themistoklis SBAROUNIS
 הונגריה: Boldizsár MEGYESI, Adrienne CSIZMADY, Imre KOVÁCH, Zoltán FERENCZ
 איסלנד: David C. FINGER
 איטליה: Daniela CONTI, Luca BAGLIVO, Claudia SARTORETTI
 ישראל: Keren KAPLAN MINZ, Zvi WEINSTEIN, Daphne GOLDMAN, Ariel SARID (עברית), Mahmoud Taya (ערבית).
 ליטואניה: Audronė TELEŠIENĖ, Aistė BALŽEKIENĖ, Audra BALUNDĖ
 מונטנגרו: Irena PETRUSIC (Bilafer), Sanja PERUNICIC, Jovana JOVANOVIĆ
 סרביה: Mirjana LENHARDT, Vesela RADOVIC, Vladan DJOKIC, Zorana DJORDJEVIC, Mirjana CUJIC
 סלובקיה: Vladislav KAPUTA, Hubert PALUŠ, Hana MAŤOVÁ, Mikuláš ŠUPÍN
 סלובניה: Željko OSET, Maša KOVIČ DINE
 ספרד: María Gema PARRA ANGUITA, Alexandra DELGADO JIMÉNEZ, Marta ROMERO ARIZA
 תורכיה: Hasan Volkan ORAL, Aliye Suna ERSES YAY, Erkan CERMIK

המוציא לאור:

European Network for Environmental Citizenship – ENEC Cost Action (CA16229)

הפניה מלאה:

Hadjichambis, A. Ch., Paraskeva-Hadjichambi D., Reis, P., Knippels, M.C., Christodoulou A., Xhindi, N., Sokoli, E., Lapin, K., Leregger, F., Zoescher, J., Zabic, M., Gekic, H., Keranova, D., Manov, B., Sulc, I., Gasparovic, S., Sladonja, B., Poljuha, D., Balmon, T., Garnier, B., Kalaitzidaki, M., Farangitakis, G., Paschalidou, A. Sbarounis, T., Megyesi, B., Csizmaday, A., Kovách, I., Ferencz, Z., Finger, D.C., Conti, D., Baglivo, L., Sartoretti, C., Kaplan Minz, K., Weinstein, Z., Goldman, D., Sarid, A., Telešienė, A., Balžekienė, A., Balundė, A., Petrusic (Bilafer), I., Perunicic, S., Jovanovic, J., Lenhardt, M., Radovic, V., Djokic, V., Djordjevic, Z., Cujic, M., Kaputa, V., Paluš, H., Maťová, H., Šupín, M., Oset, Z., Kovič Dine, M., Parra Anguita, M.G., Delgado Jiménez, A., Romero Ariza, M., Oral, H.V., Erses Yay, A.S., Cermik, E. (2019). *Education for Environmental Citizenship In Focus (in English)*. Lemesos, Cyprus: European Network for Environmental Citizenship – ENEC Cost Action.

הצעה לאופן ציטוט החוברת:

ENEC Consortium (2019). *Education for Environmental Citizenship In Focus (in English)*. Lemesos, Cyprus: European Network for Environmental Citizenship – ENEC Cost Action.

החוברת מבוססת על הפרק בספר:

Hadjichambis, A. Ch. & Paraskeva-Hadjichambi D. (2020). Education for Environmental Citizenship: the pedagogical approach. In: A. Ch. Hadjichambis, P. Reis, D. Parakseva-Hadjichambi et al. (Eds) *Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education* (pp 237-261). Cham, Switzerland: Springer.

ועדת היגוי של הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית (ENEC)

ועדת ההיגוי של ENEC:

- Dr Andreas HADJICHAMBIS (CY),
Cyprus Center for Environmental
Research and Education, CYCERE,
MOEC, Cyprus (Action Chair)
- Prof Pedro REIS (PT), University of
Lisbon, Portugal (Action Vice-Chair)
ראשי קבוצות עבודה -
- Dr Marta ROMERO ARIZA (ES),
University of Jaen, Spain (קבוצת
(עבודה 1 - חינוך יסודי, פורמלי
- Dr Jelle BOEVE-DE PAUW (BE),
University of Antwerp, Belgium
קבוצת עבודה 2 - חינוך יסודי בלתי)
(פורמלי
- Dr Niklas GERICKE (SE), Karlstad
University, Sweden (קבוצת עבודה 3-)
(חינוך על-יסודי פורמלי
- Dr Demetra HADJICHAMBI (CY),
Cyprus Center for Environmental
Research and Education, CYCERE,
MOEC, Cyprus (קבוצת עבודה 4-)
(חינוך על-יסודי בלתי פורמלי

-חברים נוספים

- Dr Andri CHRISTODOULOU (UK),
University of Southampton, UK
חוקרת בשלבי קריירה מוקדמים,)
מתאמת שוויון מגדרי ומתאמת
משימות מדעיות קצרות טווח)
- Dr Marie-Christine KNIPPELS (NL),
Universiteit Utrecht, Netherlands
מתאמת ועדת הפצה, מנהלת)
(תקשורת)

סגני ראשי קבוצות עבודה -

- סגנית ראש קבוצת עבודה 1:
Dr Audrone TELESIENE, Kaunas
University of Technology, Lithuania
- סגן ראש קבוצת עבודה 2:
Dr. Rares HALBAC-COTOARA-
ZAMFIR, Universitatea Politehnica
Timisoara, Romania
- סגנית ראש קבוצת עבודה 3:
Dr Lihong HUANG, Oslo
Metropolitan University, Youth
Research Unit of NOVA, Oslo,
Norway
- סגנית ראש קבוצת עבודה 4:
Prof Daphne GOLDMAN, Beit Berl
Academic College, Israel

ISBN: 978-9963-9275-7-9

הרשת האירופאית לאזרחות סביבתית (ENEC) – הנתמכת כפעולת COST (CA16229-Horizon 2020) – מחברת מעל 120 מומחים מ-38 מדינות כשהמטרה שמנגד הינה לשפר את ההבנה בנושא אזרחות סביבתית באירופה, אופן יישומה והערכתה.

אזרחות סביבתית הינה תפיסה בעלת השפעה בתחומים רבים כגון כלכלה, פוליטיקה, פילוסופיה, ניהול ארגוני ושיווק, וניתן לחזק את יישומה גם בתחום החינוך. המשבר הסביבתי הנוכחי המתבטא בשינויי האקלים, באבדן המגוון הביולוגי, בזיהום אויר, ובבעיות מקומיות וגלובליות נוספות דורשים חינוך המסוגל להעצים את התלמידים להיות אזרחים סביבתיים. לחינוך תפקיד מרכזי בעיצוב אזרחים סביבתיים.

הגישה הפדגוגית של חינוך לאזרחות סביבתי מקדמת מטרה זו. הגישה מציעה מרכיבים ספציפיים וצעדים לקידום הנושא, ובמקביל מאפשרת גמישות באופן היישום שלהם בהתאם לרמה החינוכית של המשתתפים (יסודי או על-יסודי), המסגרת החינוכית (פורמלית או בלתי פורמלית) והבעיה הסביבתית שעל הפרק.

אנו מקווים שהקהילה החינוכית תמצא חוברת זו כתורמת ויעילה